

УДК 340.12

*Володимир Петрович Плавич,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
та міжнародного права
Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова,
доктор філософських наук,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

ПРОБЛЕМИ ПІЗНАННЯ ПРАВА, ЙОГО ПАРАДИГМАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ І СВІТОГЛЯДНІ ФУНКЦІЇ

Право своїми окремими сторонами, як вважав Б. Кістяківський, належить до різних сфер. При цьому в кожній із них право потребує окремого дослідження. Знання, отримані в результаті таких досліджень, мають зводитися в окремі поняття: 1) державно-організаційне; 2) соціально-наукове; 3) психологічне і 4) нормативне поняття права. Науковець розглядав три основні складові соціального: суспільство, державу і людину. Досліджуючи людину, він визначив її як суспільного індивіда, який у суспільстві стає таким через самоусвідомлення (індивідуальний дух). Людина, на думку Б. Кістяківського, — це основа права, «уповноважена та дисциплінована правом особа, основа правопорядку», тоді як «особа людини і сукупність осіб, тобто суспільство, складають основу як права, так і держави» [1, с. 335].

З появою неklasичної парадигми соціального знання, корені якої сягають феноменології Є. Гусерля і В. Дільтея (середина ХХ ст.), сформувалося уявлення про конституюючу діяльність суб'єкта як частини об'єктивного світу. У центр уваги нової суб'єктивістської парадигми були поставлені не об'єктивні процеси соціальної упорядкованості, а порядок, який формується у свідомості суб'єкта у процесі інтерпретації ним соціальної дійсності. Людина не відображає у своїй свідомості світ, а конструює його; і такий спосіб наповнює іншим змістом, який обумовлюється незалежністю суб'єкта до певного типу культури, соціального, ціннісного, контекстуального простору.

Відповідно, змінилося і завдання юридичної науки. Вона намагається осмислити залежність права від людини.

На нашу думку, пізнавальний потенціал категорії «право» може реалізуватися виключно у системному зв'язку. По-перше, з такими поняттями, як природне право, позитивне право і правовий порядок, що є предметоутворюючим, відповідно, природноправних, нормативістських і соціолого-юридичних наукових моделей пізнання права. По-друге, через систему категорій галузевих і прикладних юридичних наук. По-третє, у зв'язку з предметоутворюючими поняттями інших наук, які так чи інакше використовують поняття «право» для змістового розкриття суті свого предмета тощо. По-четверте, у межах наукової парадигми, здатної відповідати трьом основним вимогам: міждисциплінарності, синтезу (але такому, що спроможний відкрити нову реальність за умови дотримання дисциплінарної семантики термінологічної означеності понять, як вони утвердилися у класичній юридичній науці); відмови від механістично-редукціоністських конструкцій у процесі наукового пізнання права, які втратили свій пізнавальний ресурс у межах нової світоглядної і загальнонаукової парадигми.

Право й людина — пов'язані явища (їхні взаємовідношення вивчає антропологія права). У «боротьбі за право» люди можуть проявити свої ненайкращі якості. Звідси і завдання права — бути стабілізатором, сприяти вирішенню конфліктів та стимулювати прояв кращих людських якостей. Розвиток права в ідеалі — це олюднення права, рух до людського права шляхом вдосконалення людини [2, с. 26].

Відновлення загубленого «за Буття» призначення людини є єдиною вагомою перспективою розвідок у сфері наукового усвідомлення долі права та пошуків його подальших шляхів. Отже, усвідомлення долі права повинно прямувати шляхом тлумачення «волі» та мислення.

Існує особлива потреба вирізнити й зрозуміти думки, пов'язані з правом. Оскільки думка зайняла зараз найвищий ранг, то й право потрібно розглядати як напрям думки.

Право й моральні підвалини, дійсний світ права й моральності можна охопити думкою, через думку цей світ набуває осмисленої форми [3, с. 8–11].

Значну частину права становлять цінні формальні якості інтелектуальної та вольової діяльності. А з усіх формальних цінностей право як найбільш досконала форма відіграє найважливішу роль. Право набагато більше дисциплінує людину, ніж логіка і методологія, або ніж систематичні вправи волі [4, с. 615].

За твердженням екзистенціалістів, людина — це істота метафізична, яка не може існувати не присвячуючи свого життя чомусь безумовному. Життя дається як деяка доля, шлях, який ставить питання про співвідношення у цій долі фатальності, випадковості та вільного вибору. Людина не просто живе, а переживає своє буття, будучи суб'єктом своїх відчуттів, таких як відчуття обов'язку, відповідальності за співучасливість, терплячість, відвертість та ін.

Людині властиво за природою тяжіння до кращого у помислах та діях і саме в умовах екзистенційної ситуації вона робить свій головний вибір на користь духовності чи бездуховності, перевертаючи глибинні прошарки своєї ментальності. Духовне життя складається з екзистенційних протиріч і виражається у діалектиці душевних порухів. Тобто передбачається узгодження індивідуального і соціального через інтеграцію свідомого і несвідомого, раціонального і нерационального в самій людині, де індивідуальне не тільки співвідноситься, а й протистоїть соціальному, а у своєму вищому прояві означає протидію тискові суспільного оточення з метою відстоювання своєї природної чистоти та досконалості на противагу суспільним катаклізмам та дисгармонії.

Сьогодні теорія і філософія права потребують дослідницького, методологічного антропоцентризму, що дозволить, з одного боку, глибше проникнути в сутність права через пізнання природи людини, а з другого — допоможе краще зрозуміти природу людини через пізнання сутності права. «Своєрідність нинішньої соціально-історичної ситуації полягає в тому, що в ній зійшлися разом катастрофічне і ренесансне начала, тенденції загибелі старого і народження нового. У межах людського духу вони схрестилися як різнонаправлені світоглядні вектори, породжуючи безліч найгостріших психологічних і морально-правових дисонансів» [5, с. 4–5]. У цьому особливість сучасного духовного клімату і співчуття тих, хто живе й усвідомлює право в нинішню епоху.

Нове бачення на сутність права можливе тільки через заперечення метафізичного суб'єкта і відкидання класичного тексту, при переході до нового розуміння суб'єктивності і тексту. Духовне життя складається з екзистенцій цих суперечностей і виражається у діалектиці душевних рухів. Тобто передбачається узгодження індивідуального і соціального через інтеграцію свідомого і несвідомого, раціонального і нерационального в самій людині, де індивідуальне не тільки співвідноситься, а й протистоїть соціальному, а у своєму вищому прояві означає протидію тискові суспільного оточення з метою обстоювання своєї природної чистоти та досконалості на противагу суспільним катаклізмам та дисгармонії [6, с. 8].

Скориставшись давньогрецьким поняттям парадигми, реконструйованим Т. Куном у «Структурі наукових революцій» і запровадженням ним для дослідження історії науки, можна виявити й певні парадигмальні позиції, шаблі в розвитку і філософії права. Тут ми посилаємося на книгу Ю. Габермаса «*Nachmetaphysisches Denken*» в якій він виокремлює такі парадигмальні способи мислення, як онтологічний, рефлексивний і лінгвістичний [7, с. 20].

Подібну думку висловлює К.-О. Апель, виокремлюючи такі парадигмальні фази в історії філософії: онтологічну метафізику, трансцендентальну філософію свідомості, або філософію

суб'єкта, і, нарешті, трансцендентальну семіотику, інспіровану аналітичним, прагматичним і герменевтичним поворотом у сучасній філософії [8, с. 22]. Історично цими парадигмами позначався той чи інший спосіб запитувань, домінування якого окреслювалося тим, що Аристотель називав першою філософією.

Так, домінантою в першій парадигмі, властивій античній філософії, зокрема й Аристотелевій, було запитання про буття сущого, і хоча на противагу конкретним наукам це запитання було всезагальним, однак воно становило головний мотив запитувань цих наук, безпосередньо звертаючись до становища речей у світі, самої будови буття. У другій, підготовленій Р. Декартом та англійськими емпіриками парадигми, яка дістала свого класичного прояву у філософії І. Канта, ставилося питання про можливості та умови пізнання сущого як предметів свідомості, що побудовані на засадах мислення, самосвідомості або розуму. Тому в І. Канта онтологію заступає трансцендентальна філософія, яка на місце речей ставить синтетичне пізнання *a priori*. Третю парадигму як першу філософію можна зрозуміти, розглядаючи її під кутом зору трансформації та радикалізації Кантової трансцендентальної філософії, зокрема й загострення проблеми про трансцендентальну саморефлексію розуму як відповідь на запитання «як можлива трансцендентальна критика розуму?».

Варто зазначити, що порівняно з Т. Куном, який парадигмальні зміни як революції в науці розглядав історично, сучасна філософія (наприклад, К.-О. Апель, Ю. Габермас, В. Гюсле) під парадигмами розуміє не певні історичні етапи розвитку філософії, а методологічні ознаки трьох фундаментальних запитувань.

На відміну від мовноаналітичного, мовнопрагматичного та мовногерменевтичного поворотів, що спираються на ідею детрансценденталізації повсякденного мовлення, а отже, контекстуалізм і мовну й культурну обумовленість нашого мислення, пізнання та моральної свідомості, заперечуючи їхню універсальну значущість, годі казати про граничне обґрунтування; трансцендентальна семіотика як перша філософія прагне спростувати тотальну обумовленість нашого пізнання і моральних норм контекстом мовлення, культури та історії, ставлячи питання про граничне обґрунтування теоретичної і практичної філософії.

Спираючись на такий підхід, ми пропонуємо застосувати зазначені парадигми в теорії і філософії права.

Якщо право є людським творінням, то усвідомлення його сутності неможливе без розуміння природи людини, її здібностей, прагнень. Отже, розуміння права мусить розпочинатися з антропологічного моменту.

Регулятивність права — це похідна пізнавальної сутності права. Якщо норми права, закони не стосуються свідомості людини, тоді вони самі втрачають будь-який зміст, тому що регулятивність становить основне призначення правових норм. Не регулюючи поведінку людей, норми права перестають бути правовими [9, с. 102–105].

Соціологічній школі притаманне глибоке розуміння права. Воно тлумачиться як система правових відносин, зміст яких задається самими економічними відносинами володіння, власності, обміну, формою прояву яких є договір, юридична угода. Право, таким чином, похідне, воно є наслідком саморозвитку економіки. Відносини володіння, власності за своєю природою — це такі правові зносини, що можуть існувати до закону і поза законом. І якщо писаний закон нехтує такою специфічною природою відносин володіння та власності, а тим більше спробує нав'язати свою волю природному перебігу подій у відносинах між власниками товару, то такий закон приречений до нехтування ним. Право у своїй цілісності є поняттям соціологічним, а не юридичним [10, с. 5–6].

У своєму визначенні і дослідженні права сучасна національна теорія має робити наголос на взаємодії духу і матерії, ідей і досвіду. Вона мусить звести в одне ціле всі три традиційні школи юриспруденції — політичну (позитивізм), етичну (теорія природного права) та історичну (історична юриспруденція) — і створити інтегровану, єдину юриспруденцію, яка синтезує всі три традиційні школи і вийде за її межі.

На нашу думку, юридична антропологія робить істотний внесок у розуміння архаїчного права, розглядаючи людину як *homo juridicus*, як єдину юридичну істоту з усіх живих істот, здатну створювати норми і дотримуватись їх, у той час, як у інших живих істот можливі лише звички [11, с. 61–62].

В об'єктивному сенсі право можна розглядати як систему загальнообов'язкових, формально визначених норм, встановлених і забезпечуваних силоміць державою й спрямованих на регулювання поведінки людей та їхніх колективів відповідно до прийнятих у цьому суспільстві підвалин соціально-економічного, політичного і духовного життя (об'єктивне право).

У суб'єктивному сенсі право — передбачена (чи незаборонена) законом або іншим правовим актом можливість особи володіти майновим чи немайновим благом, діяти у певній ситуації способом, установленим правовою нормою чи утриматися від здійснення відповідного діяння (суб'єктивне право). Як приклад суб'єктивних прав можна навести цивільні права й свободи, права осіб у процесі комерційної чи некомерційної діяльності та ін.

П. Сорокін розрізняє дві спеціальні функції права, що іменуються, відповідно, розподільною та організаційною. Однак, оцінюючи вплив права на поведінку людини і перебіг суспільних подій, автор виокремлює додатково три основні форми такого впливу: чисто мотиваційне; вплив його як примусової сили; вплив, що базується на повторенні та звичці («дресируюча роль права»).

Зважаючи на можливі соціальні прояви права, П. Сорокін конструює його комплексну узагальнюючу характеристику і зводить її до трьох основних вимірів: право як правила поведінки; як правила і норми у вигляді правових переконань; як переконання, реалізовані й об'єктивовані в джерелах права, різних інститутах політичної організації суспільства [12, с. 116–117].

На нашу думку, детермінувати напрямок життєдіяльності соціального суб'єкта (особистості, колективу, суспільства) — суть регулятивної, основної функції права. У той же час ця функція інтегральна. Аргументацією її є низка інших функцій. Найважливішими з них обумовлені структури права. До них, насамперед, відносяться такі функції: 1) онтологічна; 2) розуміння; 3) аксіологічна; 4) гносеологічна; 5) методологічна; 6) сугестивна.

Саме собою право не є чудесним талісманом, що автоматично забезпечує суспільству досягнення певних соціальних цілей та результатів. Для практичної реалізації потенційних можливостей права необхідне дотримання щонайменше декількох попередніх умов, серед яких найважливішу роль відіграють: по-перше, адекватне відображення соціального змісту і цільової спрямованості права у вимогах формально-юридичних норм, що містяться у законах і базуються на законі, підзаконних юридичних актах; по-друге, формування відповідних державних владних структур, котрі забезпечували б реалізацію вимог законодавства з обліком сформованих соціальних умов і можливостей.

Концепція про право у його розрізненні з законом — це онтологія права. Зазначимо, що онтологія — учення про буття, гносеологія — учення про пізнання і аксіологія — учення про цінності.

Право опосередковано соціально-історичним досвідом, і в цьому сенсі воно апостеріорне, а не апіорне. Тому природу права (соціально-історичний зміст і зміст буття права, його сутності й існування) не слід плутати ні з правом природи (із природною даністю права), ні з природою розуму (з апіорною даністю права із чистого розуму), хоча і розум, і природа відіграють істотну роль в історичному процесі генезису і розвитку права.

Право, як відомо, саме не діє, діють люди, і саме вільні люди, люди з незалежною волею, у своїх взаєминах виступають як суб'єкти права. Тут правоздатність і правосуб'єктність людей виступають не тільки як правові характеристики вільних індивідів у їхніх відносинах (у правових відносинах), а й як необхідні форми існування цієї свободи людей (тобто сутності і буття права).

Результати низки конкретно-соціологічних досліджень підтверджують, що діючим критерієм права є суспільно-політична активність суб'єкта, що цілком узгоджується із метою-

логічним положенням про визначальну роль діяльності. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що важливою функцією суб'єкта права є онтологічна функція.

Наступна функція — функція розуміння, що має три основних аспекти. По-перше, ступінь розуміння залежить від того, наскільки суб'єкт права усвідомлює функцію права у цій соціокультурній ситуації для своєї діяльності. Це сенс права. Усяке розуміння обумовлене його конкретно-історичним тлом, цілями і завданнями суспільної практики, інтересами і потребами учасників соціальної комунікації. По-друге, функція розуміння полягає у тому, наскільки суб'єкт права усвідомлює гносеологічну підставу своїх власних прав, і, по-третє, щодо інформації, яка надходить ззовні. Усвідомлюється лише та інформація, яка укладається у сітку способів представлення і ціннісних орієнтацій, що містяться у світогляді суб'єкта. Те, що не вкладається у цю сітку, не сприймається і навіть викликає сумнів у самому існуванні відповідних явищ.

Справжня правова діяльність заснована на істинному розуміючому праві. Нерозуміюче право — це право з важливою вадою, котра утрудняє своєчасне коригування діяльності, що часто призводить до високої мети діяльності, яка направляється таким правом.

Цінність у трактуванні І. Канта має значення повинності і волі. Цей апіорний світ належного конструюється філософом у відриві і протистоянні до світу сущого (до емпіричного «буття», до сфери фактичних явищ, відносин тощо), де панують причинно-наслідкові зв'язки і необхідність. Йдеться, таким чином, про нормативне і регулятивне значення цінностей, котрі являють собою, за І. Кантом, апіорні імперативи розуму-мети, вимоги, формули і максими незалежного. З цим морально належним пов'язані й ті категоричні імперативи, що формулюються ним стосовно моралі і права. Причому правові цінності — у силу абстрактної всезагальності права і правової форми — мають всезагальний і загальнозначущий характер. Право, тим самим, у своєму аксіологічному вимірі виступає не просто як неформалізований носій моральних цінностей, що характерно для природноправового підходу, а як строго визначена форма саме правових цінностей, як специфічна форма правової повинності, відмінна від всіх інших форм повинності і ціннісних форм.

У процесі історичного розвитку обновлюється, збагачується і конкретизується сам зміст правової повинності, увесь комплекс правових цілей-цінностей-вимог, яким повинні відповідати закони і держава.

Гносеологічна функція права має двоякий характер: безпосередній і опосередкований, передумовний. Безпосередня гносеологічна функція полягає у відношенні права до дійсності. Тобто наскільки адекватно право відображає сутність і специфіку тієї соціально-культурної ситуації, у якій діють люди. Це стосується всіх сфер права, того, наскільки ціннісні орієнтації відображають потреби перехідного суспільства або тієї чи іншої соціальної групи. Для нас важливо, наскільки правильно вони виражають необхідні тенденції суспільства, що оновлюється.

Основне завдання правової гносеології полягає у вивченні передумов і умов достовірного пізнання права, у досягненні істинного знання про право і правові явища. Основне значення в аспекті правової гносеології має проблема співвідношення права і закону (позитивного права), яка досліджена у праці В. Нерсесянца «Право і закон», а також у главі «Правова гносеологія» у «Філософія права».

Міра оптимальності, дієвості права виявляється у таких його первинних функціях, як функція розуміння, методологічній і сугестивній, істотно залежить від її гносеологічної функції. Вона перебуває в залежності не тільки від внутрішньої структури самого права, а й від його ставлення до дійсності.

Найважливішою функцією права є методологічна функція. Як уже зазначалося, ціннісні орієнтації, що містяться у суб'єкті права, виконують селективну функцію: одну інформацію відкидають, іншу приймають. Тобто на основі пізнавальних принципів будуються відповідні стратегії розуміння і пізнання. У цьому у полягає методологічна функція суб'єкта права.

Його світогляд виконує як позитивну, так і критично негативну функцію у розв'язанні суперечності між старим і новим. Так, у сучасних умовах спостерігається конфлікт між оновлюваним змістом суспільних і старим змістом теоретичних переконань, світоглядних орієнтирів суб'єкта.

Якщо резюмувати ці та інші наші розгляди сучасних тенденцій зміни інтелектуальної культури, то можна констатувати, що резерви її вирішення полягають у використанні системно-синергетичної методології. Очевидно, ми наблизилися до перегляду головної парадигми.

Маємо вже багату мозаїку нових теоретичних понять із деякими загальними характеристиками, а також факт відходу від механістичних моделей.

Для опису та дослідження глобальних психолого-природних об'єктів був запропонований «категоріально-теологічний підхід (КТП)» [13, с. 54–55].

Абстрактно сформовані поняття, звичайно, глибше відображають сутність всезагальних зв'язків і законів, але, у той же час, важливо зазначити, що крайність суто логічного шляху формування абстрактних понять здатна відірвати їх від практики, замкнути у сфері абстракцій. Абстрактні поняття, ідеї, зміст яких залишається не розкритим, не можуть виступати у своїй методологічній функції, зокрема як принципи, а отже, через них неможливе і формування наукового мислення.

У методологічній функції суб'єкта права, тобто в її впливі на практичну і теоретичну діяльність, першочергового значення набуває філософський елемент права, і філософське знання у своєму методологічному аспекті безпосередньо впливає на способи і напрями діяльності.

Через регулятивну функцію права відбувається постійне зіставлення тих практичних справ і поведінки суб'єкта, які він здійснює у процесі реалізації окреслених цілей, із принципами й ідеалами. І якщо звершені дії не відповідають цим принципам і ідеалам, то у психіці людини виникає дисонанс, який емоційно виражається у відчутті невдоволеності собою, у прагненні «виправити» діяльність, привести її у відповідність з нормами цих принципів та ідеалів.

Регулятивна функція права значною мірою формується під впливом сугестії (навіювання). Оскільки саме право перетворюється у сугестивну установку, воно може бути основою, на якій добудовуються інші види установок. Якби саме право суб'єкта не виконувало сугестивної функції, то воно не могло б бути регулятором поведінки.

Як свідчать дослідження, присвячені асиметричності мозку, права півкуля «прикріплена» до конкретних ситуацій, конкретно-часових характеристик, до цілісного образного сприйняття ситуацій. Вона не співвідносить образ з реальністю, тобто основне гносеологічне відношення — відношення ідеального образу до прообразу — поза її компетенцією, останнє — компетенція лівої півкулі. Вона не критична, і тому є провідником сугестії. Сугестивна сила права прямо пропорційна його чуттєво-конкретній образності.

Аналізуючи стан і проблеми наукового пізнання права, його функції, можна зробити такі висновки.

Перехід до розуміння права як гуманістичного явища, феномену свободи від розуміння права як винятково і цілком «силового» інституту, що міцно укоренився за довгих взаємин людини з владою, відбувається повільно та зі значними труднощами.

Якщо право — це людський витвір, то з'ясування його сутності неможливе без розуміння природи людини в усіх її проявах, без проникнення у потреби людини, її здібності, прагнення. Розробка антропологічної методології визначає увесь зміст розвитку «Нової історичної науки», яка вбачає своє завдання в інтердисциплінарному підході до історичного матеріалу. Метою антропологічної методології стає реконструкція ментальностей минулого, його «картин світу».

Суспільний порядок формується під впливом не лише об'єктивних факторів, незалежних від людини і її волі, а й прагнень окремих особистостей. Однак деякі вітчизняні автори продовжують визначати матеріалістичну доктрину науковою методологією у новій навчальній і науковій правовій літературі.

На нашу думку, про феномен права доречно говорити, починаючи з ранніх стадій розвитку людського суспільства. Будь-яке людське суспільство визначається правом і є неможливим без встановленого правопорядку. Право є своєрідним засобом управління суспільними справами, іманентно властивим будь-якому організованому співтовариству людей. У силу своєї об'єктивної природи, вказану керівну функцію право забезпечує не за суб'єктивним задумом однієї людини, групи людей, а генетично, завдяки своїм специфічним властивостям. Якби право не володіло об'єктивними керівними характеристиками, воно не могло б регулювати поведінку і відносини людей, забезпечувати самозбереження суспільства, а тим більше, його розвиток.

Список використаних джерел

1. Ющик О. І. Суб'єктивне право — вихідний пункт дослідження права / О. І. Ющик // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. — К., 2002. — Вип. 21. — С. 20–22.
2. Бігун В. С. Антропологія, аксіологія та соціологія права. До питань про праворозуміння / В. С. Бігун // Часопис Київського університету права. — 2005. — № 4. — С. 23–32.
3. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права або природне право і державознавство / Г. В. Ф. Гегель ; пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. — К. : Юніверс, 2000. — 334 с.
4. Кистяковский Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права / Б. А. Кистяковский. — М. : Издание М. и С. Сабашниковых, 1916. — 704 с.
5. Бачинін В. А. Філософія права : підручник / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов. — К. : Ін Юре, 2003. — 472 с.
6. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння / В. П. Плавич // Юридична Україна. — 2004. — № 8 (20). — С. 119–125.
7. Habermas J. Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze / J. Habermas. — Frankfurt : M. Suhrkamp, 1988. — 180 p.
8. Apel K.-O. Transzendente Semiotik und die Paradigmen der ersten Philosophie / K.-O. Apel. — Bamberg : Universitäts-Verlag. 1998. — S. 22.
9. Плавич В. П. Регулятивність права як производная его познавательной сущности / В. П. Плавич // Економіко-правові аспекти розвитку транспортних систем : зб. наук. пр. — О., 2001. — Вип. 1. — С. 102–105.
10. Петрова Л. В. До проблеми причинності в праві / Л. В. Петрова // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2001. — № 4. — С. 5–6.
11. Карбонье Ж. Юридическая социология / Ж. Карбонье ; пер. В. А. Туманов. — М. : Прогресс, 1986. — 351 с.
12. Графский В. Г. Общая теория права П. А. Сорокина: на пути к интегральному (синтезированному) правопознанию / В. Г. Графский // Государство и право. — 2000. — № 1. — С. 111–120.
13. Плавич В. П. Проблеми пересмотра главной парадигмы: новое понимание реальности / В. П. Плавич // Труды Одесского политехнического университета. — 1996. — № 2. — С. 54–55.

Плавич В. П. Проблеми пізнання права, його парадигмальні позиції і світоглядні функції

У статті досліджено залежність права і людини (остання розглянута як основа права), виявлені певні парадигмальні позиції і світоглядні функції права.

Ключові слова: право, людина, парадигмальні зміни, світоглядні функції, антропологічна методологія.

Плавич В. П. Проблемы познания права, его парадигмальные позиции и мировоззренческие функции

В статье исследовано зависимость права и человека (последний рассмотрен как основа права), выявлены определенные парадигмальные позиции и мировоззренческие функции права.

Ключевые слова: право, человек, парадигмальные изменения, мировоззренческие функции, антропологическая методология.

Plavich V. Problems of law cognition, it's paradigm positions and ideological functions of law

In this article dependence of law and human is being researched (human is related as a basis of law), specified paradigm positions and ideological functions of law are determined.

Key words: law, human, paradigm changes, ideological functions, anthropological methodology.